

Бранислав Тодић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

e-mail: btodic@f.bg.ac.rs

БЕЛЕШКА О ХОДОЧАШЋУ ПАТРИЈАРХА ПАЈСИЈА У ЈЕРУСАЛИМ

Апстракт: На основу два натписа из манастира Грачанице одавно се зна да је патријарх Пајсије 1645–1646, две године пре смрти, ишао на ходочашће у Јерусалим. То потврђује запис који је патријарх оставио на једном рукописном фрагменту у Јерусалиму, а који се сада чува у Руској националној библиотеци у Санктпетербургу. На основу података из ових натписа и записа реконструисан се доста поуздано Пајсијев пут у Јерусалим и његов боравак у Светом граду. Патријарх Пајсије је био први поглавар Српске цркве који је после светог Саве ходочастиио на Христов гроб и у томе дао пример својим прејемницима, патријарсима Максиму (1664) и Арсеније III (1683).

Кључне речи: патријарх Пајсије, Јерусалим, ходочашћа, записи, XVII век

Објављивањем два натписа из манастира Грачанице сазнало се да је патријарх Пајсије (1614–1647) одлазио на ходочашће у Јерусалим 1645–1646. године, што је било укључено у све касније написане биографије овог патријарха.¹ На фресци у спољној припрати грачаничке цркве угребана су два натписа, један испод другог. Први од њих гласи: Ђѣт(о) зрѣдѣ. ходн патрїархѣ на вѣр(оу)с(а)лѣмѣ квр(ь) Павсен; ѿтнде м(есе)ца ѿк(товрїа) ѡ(?) ї доѣ йон(їа) м(есе)ца +ѡ., а други: ѡѣт(а) зрѣдѣ. ходн патрїархѣ на вѣр(оу)с(а)л(н)мѣ; ѿтнде м(есе)ца ѿк(товрїа) кѡ. а доѣ м(есе)ца йонїа кїї. д(ь)нь, цнога цв лѣта.² Натписи су исте садржине и разликују се једино у датумима; претпостављамо да други представља исправку првог натписа и да је исправнији, што значи да је патријарх кренуо на пут 24. октобра 1645. и да се из Јерусалима вратио 28. јуна 1646. Година повратка није наведена у натписима, јер су се одлазак и повратак патријарха десили исте 7154. године по византијском рачунању.

О Пајсијевом ходочашћу у Свету земљу није могло ништа више да се каже од онога што саопштавају натписи из Грачанице. О њему, међутим, говори и сведочанство самог патријарха, забележено на листу рукописа који се некад налазио у Јерусалиму, а сада је у Збирци епископа Порфирија (Успенског) у Руској националној библиотеци у Санктпетербургу, где се чува под бројем F.I.644.³

Ради се заправо о једном рукописном листу, уз кога су накнадно прилепљена два листа неједнаких димензија, истргнута из неких других књига, на којима се налазе

1 Слијепчевић 1933, 134–135; Сава еп. шумадијски 1996, 389; Патријарх Пајсије 1993, 16; Јовановић 2001, 55. О патријарху Пајсију вид. и Тодић 2013, 80–87; Поповић 2021, 187–208.

2 Петковић 1923, 11. Натписи су прештампани у ССЗН, бр. 6829, а један од њих је и преведен на савремени језик, Јовановић 2007, 125.

3 [Expositions.nlr.ru/ex_manus/Serbian_Manuscripts/show.php?i=AC68D7D5-5694-4C38-A4D3-ADAA-CC5A5047&1=5](https://expositions.nlr.ru/ex_manus/Serbian_Manuscripts/show.php?i=AC68D7D5-5694-4C38-A4D3-ADAA-CC5A5047&1=5)

многобројни записи поклоника гроба Господњег.⁴ На доњој маргини л. 3а је белешка, исписана графитном оловком, о пореклу рукописа: „Изъ мря Саввы, Минея сербская или Охтоихъ”. Лист је у ствари припадао српском *Триоду цветном* са завршетком Ускршње литургије и подизањем панагије у трпезарији (од: и тако тајетъ воскъ ѿ лица огню до: таже до соуботн. се бо прѣдано быс(тъ). Судећи према једнојеровом правопису и облицима полуустава, рукописни лист потиче из XV века, писан је двостубично, на ректо страници од почетка до краја, док је на verso страници текст исписан само у левом ступцу, а завршава се мало изнад његове доње маргине. Други, неисписани стубац, као и касније прилепљени листови испуњени су записима који потичу од краја XVI до првих деценија XVIII века.

На л. 1а, у доњој половини, налази се запис на рускословенском о Трифону Коробејникову из 1594. године и доношењу царске милостиње у Јерусалим.⁵ На полеђини тог листа (1б) је запис ходочасника Андреје и Петра Памукчије из Шумена у Бугарској из 1696. године.⁶ На л. 2а су записи милешевског ђакона Варлаама из 1613. године,⁷ јеромонаха Варлаама из манастира Свете Тројице код Враца и још двојице поклоника из Никопоља из 1618. године,⁸ као и групе бугарских ходочасника из Етропоља из 1644. године.⁹ На л. 2б налазе се два записа, први исписан црвеним мастилом, јеромонаха Атанасија из Рилског манастира, такође из 1644. године,¹⁰ и други неког Јована из Разлога и његових сапутника из Банског, писан 1731. године.¹¹

4 У опису ових листова (*Краткий обзор*, 1885, 69) наведен је само један запис, вид. следећу напомену.

5 Бъ лѣто 7076, сентебрия въ кѣи. ден(ь) приѣхали въ с(ва)тѣи врсолни(ь) с Москвы отъ ц(а)ря с двоюстиною Трифон(ъ) Коровеников(ъ) да Михаил Огарков(ъ) а поѣхали апрѣла въ де(нь) и был с ними з дворца податен съдавнои Каслев(ъ) и сию книгу прочетоу, *Краткий обзор*, 69. Судећи по завршетку записа, овај лист се 1594. још увек налазио у саставу неке књиге, а придодат је осталим пре 1613. године, из које потиче запис на л. 2а (вид. напомену 7). Трифон Коробејников и Михаил Огарков су били посланици цара Фјодора Ивановича, који су 1593. послати с милостињом у Цариград и Јерусалим поводом рођења кнегињице Теодосије. Коробејников је овај и свој претходни пут у Јерусалим описао у књизи *Путовање Трифона Коробејникова*, као и у извештају о урученој милостињи који је поднео по повратку у Москву 1594. године, Лопарев 1889; вид. и Лихачев 1988, 491–492 (О. А. Белоброва).

6 Изволеніе[и] ѿ(т)ѣца и поспѣшеніе[и] ѿ(т)на и савршеніе[и] с(в)е[т]аго Д(о)уха приде Андреа ѿ Шюдинъ и Петаръ Падвѣчн въ врсолни(ь) и поклоннише се с(в)е[т]оу г(о)с(о)ду Г(о)спода Б(о)га и спаса нашего І(с)уса Х(рист)а и с(в)е[т]е[м] мѣстоу и исплннише свое желаніе ва лето 7076. ѿ рожд(еств)а Хр(истов)а 7076. Године се меѣусобно не слажу; биће исправна година од стварања света, вид. запис на л. 3б, нап. 12.

7 Бъ лето 7076. приде діаконъ Бѣрлаамъ ѿ манастира Милешевы с(в)е[т]аго Савѣ скрѣ[т]ко (sic) оу[ч]ителя ѿ Херцеговинѣ в(а)г(о)дору (sic) Г(о)спода моего сп(о)добльшаго мѣ выдети с(в)е[т]а мѣста и днѣ на въ чюдесеу.

8 Бъ лѣт(о) 7076. приде іер(он)имъ Варлаамъ ѿ Загоріе. ѿ гр(а)да Брат(ь)ца. ѿ мѣстѣ (sic) с(в)е[т]е[м] Тронце и поклоннише с(в)е[т]оу г(о)с(о)ду Г(о)спода Б(о)га и сп(а)са нашего Ісуса Х(рист)а и исплннише свое желаніе свое. И съ мною приде Квѣло и Стефан(ь) ѿ гр(а)да Никополя.

9 Изволеніе[и] ѿ(т)ѣца и поспѣшеніе[и] с(в)е[т]аго Д(о)уха. приде поп(ь) Пет(ь)ко и брат(ь) его Боуто и Павелъ въ Іер(о)сол(им)ѣ, и покло[н]ише се с(в)е[т]оу г(о)с(о)ду Г(о)спода Б(о)га и сп(а)са нашего І(с)уса Х(рист)а и с(в)е[т]е[м] его мѣстоу, ѿ мѣста Етрополе и исплннише свое желаніе, въ лѣт(о) 7076. кроу[т]ъ с(ь)нцѣ бѣ. лоу[н]и) и. и прі патриарха квр Феѡфана, ам(н)н(ь).

10 Бъ лѣт(о) 7076. придох(ь) азъ іер(он)имъ Яво(а)насіе ѿ манастирь рилскы с(в)е[т]аго о(т)ѣца Іоанна иже въ рилскоу п[е]стнию прослѣ[в]шаго и поклоннише се с(в)е[т]оу г(о)с(о)ду Г(о)спода Б(о)га и сп(а)са нашего Ісуса Х(рист)а. и исплннише свое желаніе. И съ мною ѿ мѣс(а) (недовершено).

11 Бъ лѣт(о) 7336. придохъ азъ грешни Иованъ ѿ Разлокъ ѿ село Горьна Драганица исподъ Рила планина близъ манастирь с(в)е[т]и о(т)ѣцъ Иованъ Рилски. Бъ тожде лето престави се патриархъ Хрисанъ (sic) и постави се патриархъ Мелентина, ѿ рождества Хр(ист)ова 7336. и исплннише свое желаніе и поклоннише с(в)е[т]оу г(о)с(о)ду Г(о)сподню и видехъ с(в)е[т]а мѣста. И съ мною беше Бѣлѣвъ Билѡвъ синъ и Стоянъ ѿ Банѣцко и тожде лето солтанъ Махметъ седни на столъ. Ови ходочасници су се потписали и у једном рукописном *Апостоу* из XVI века (Недомачки

На десном неисписаном ступцу рукописног листа из *Триода* (л. 3б) налазе се белешка патријарха Пајсија и испод ње два записа бугарских ходочасника, од којих је један повезан са записом на л. 1а из 1695. године,¹² док други, из исте године, представља запис јеромонаха Јевтимија из Рилског манастира.¹³

Кратку белешку о свом ходочашћу патријарх Пајсије је исписао у врху ступца својим читким и лако препознатљивим рукописом: *Бъ лѣт(о) ꙗ҃ѣ. азъ архіеп(и)ск(оу)пъ пек(ь)скыи Павсен . доходях(ь) и поклоних се с(вѣ)т(о)му Г(о)с(подь)ню гробъ . и исплѣних(ь) желаніе . и съ мною Грігоріе архідіакон(ь) и попь Гавріиль . и ꙗ҃ Іѣнѣва Андреа пис(ь)ць).*

Мада запис има структуру лаконских ходочасничких бележака, сличних неким другим записима на овим листовима, у којима израз „поклоних се Господњем гробу и испуних жељу“ звучи као уобичајена фраза, то у Пајсијевом случају није пуки одраз жанровске форме – он је много пута и у разним приликама, речима и делима, исказивао своју дубоку и искрену побожност, а две године пред смрт, као стар човек, кренуо је на тегабан пут да се поклони Христовом гробу. О томе колико је то био искључиво његов лични чин говорила би и чињеница да своје путовање у Свету земљу није нигде више поменуо, осим у овом кратком запису на истргнутом листу књиге који је остао у Јерусалиму. Пајсије је био први поглавар Српске цркве који је после светог Саве ходочастао на Христов гроб (Сава II, Јоаникије I и Јевстатије I ишли су на поклоничко путовање у Јерусалим пре устоличења за архиепископе) и на тај начин дао пример својим прејемницима: патријарх Гаврило, можда због неочекиване и трагичне смрти, није остварио жељу да отпутује у Јерусалим, али јесу патријарси Максим (1664) и Арсеније III Чарнојевић (1683).

На основу наведених кратких записа и натписа може се још понешто рећи о Пајсијевом путовању у Јерусалим. У Свету земљу ишло се из наших крајева морским путем, галијама или једрењацима, из јадранских лука или Солуна, што је било брже и удобније, или напорније и дуже сувоземним путем, мада је и једно и друго било скопчано с разним опасностима, бурама и пиратима на мору, а хајдучима и рђавим путевима на копну. С обзиром на то да је патријарх Пајсије пошао у Јерусалим у октобру, сигурно је путовао на овај други начин, јер су у касним јесењим и зимским месецима бродови избегавали пловидбу отвореним морем. Тако је, уосталом, путовао и патријарх Арсеније III, а предност је представљало и то што је добар део пута, до Пазарџика у Бугарској, водио кроз области под духовном влашћу пећких патријараха.¹⁴ Путовало се на коњима или колима, два до три месеца, што је зависило од успутних задржавања, временских прилика или других непредвиђених околности. То би значило да је патријарх Пајсије стигао у Јерусалим највероватније у јануару 1646. године.

На основу неколико чињеница може се закључити да је патријарх у Светом граду становао у некадашњем српском манастиру Светих арханђела Михаила и Гаврила, који је тада био метох манастира Светог Саве Освећеног.¹⁵ Треба подсетити да су од 1504. до 1623. године Свети арханђели и манастир Светог Саве имали српску управу и своје

1980a, 82).

12 *Бъ лѣт(о) ꙗ҃ѣ. азъ Палаатъ ꙗ҃ Саложковъ доходи и поклони се с(вѣ)т(о)му Г(о)с(подь)ню гробъ и исплѣнихъ желаніе и Радивон копчана ꙗ҃ Рила и Михаило ꙗ҃ Двпница и Петре ꙗ҃ Костенець и Станко ꙗ҃ Искрь и Ангелатъ ꙗ҃ Пазарѣтнкъ и Станона папачна и Андреа и Петре ꙗ҃ Швденъ. Вид. нап. 6.*

13 *Бъ лето, ꙗ҃ѣ. приде вч-внцѣ ер-монах(ь) ꙗ҃ манастирь с(вѣ)ты сот(ь)ць Іоанъ Рилъскѣи, ꙗ҃ предеды совн-кне (sic) поклони се с(вѣ)тѣмъ и животворноу гробъ Х(рист)овъ и вѣсѣдъ с(вѣ)тѣмъ его мѣстоу и свое желаніе исплѣны Г(оспод)и многоцене соцести множаство грехъ мн бл(а)г(о)д(а)ровъ Г(оспод)а І(со)у(са) Х(рист)а, сп(о)добаго ме видети флакова чдеса.*

14 Јовановић 2007, 37–38, 150–152.

15 О манастиру и његовој историји вид. Леонид архим. 1867, 56–60; НеDOMачки 1980, 25–69.

игумане или је пак један игуман био на челу оба манастира, у којима су поред грчких живели и српски монаси. Поменути Трифон Коробејников, који је у два маха (1583. и 1593) доносио помоћ руских царева јерусалимским манастирима и Патријаршији, наводи да је монасима Светог Саве најважнији приход притицао од ходочасника који су становали у Светим арханђелима. И сам Коробејников је седам недеља највероватније боравио у овом манастиру. Он то, додуше, не каже, али је симптоматично да је од три православна јерусалимска манастира која су у његово време била активна – Свети Димитрије, Свети Георгије и Свети арханђели, опширно описао једино овај последњи манастир.¹⁶ О Пајсијевом боравку у Светим арханђелима сведочили би и записи других ходочасника у поменутој „књижици“, пре свега Јована и његових сапутника из Разлога, који су се осим у њој, потписали и у једном рукописном *Апостолу* који је поуздано припадао Светим арханђелима.¹⁷ Мада је на тој „књижици“ прибележено да ју је Порфирије Успенски донео из манастира Светог Саве, пре ће бити да ју је нашао у његовом метоху, Светим арханђелима. Немогуће је замислити да Коробејников, патријарх Пајсије и остали овде потписани нису више недеља становали у Јерусалиму, него у удаљеном манастиру Светог Саве, који је често био изложен нападима арапских номада.

Добро је познато, уосталом, да је манастир Светих арханђела од XVI до XVIII века био место у коме су одседали Срби, као и ходочасници из Бугарске и Русије. То је, разумљиво, изазивало завист код Грка: јерусалимски патријарх Доситеј Нотарас (1669–1707), на пример, каже да не зна када су се српски монаси, потчињени пећком архиепископу, настанили у Светим арханђелима у Јерусалиму и лаври Светог Саве, а монасима у Арханђелима замера што привлаче хаџије у свој манастир, због чега је он, патријарх, највише био оштећен.¹⁸ Новопридошли српски ходочасници, а вероватно и поклоници из осталих словенских земаља, одмах по доласку у Јерусалим били су упућивани у Свете арханђеле, о чему говори Јеротеј Рачанин (1705): „И дадоше нам конак у манастиру званом Свети Сава српски (sic), храм Светог Арханђела. И ту се молисмо Богу и иђасмо по светим црквама свакодневно и поклањасмо се“.¹⁹ Многи од њих су у манастирским књигама остављали записе о свом ходочашћу, као милешевски ђакон Јоасаф, патријарх Пајсије и остали које смо навели, или хиландарски даскал Партеније, који је 1678. у једном *Четворојеванђељу* забележио подробне податке о себи и побожним посетама гроба Господњег и других светих места, а на крају је додао: „Ова књига је манастира Светог арханђела Михаила у светом граду Јерусалиму“.²⁰ У тој књизи се потписао и патријарх Арсеније III 1683. када је долазио на гроб Господњи и који је, без сумње, такође живео у Светим арханђелима.

О томе како је изгледао манастир Светих арханђела, пошто је управу над њим 1623. преузела Јерусалимска патријаршија, и у време кад је у њему боравио патријарх Пајсије, можемо да судимо по његовом опису који је пет година касније (1651) сачинио Арсеније Суханов, јеромонах Богојављенског манастира у Москви: „Манастир арханђела Михаила метох је, односно подворје, великог манастира Светог Саве Освећеног, и ту живе по два или три старца, бедних и сакатих. Он је лепши од свих манастира [у Јерусалиму], црква и трпезарија су прекрасне, палата је много, као и келија и воде, а повртњак је велики. У њему је безброј грчких, латинских и словенских књига, штампаних

16 Коробејников 1847, 47–52, 67.

17 Недомачки 1980а, 82; вид. и нашу нап. 11.

18 Δοσίθεος 1715, 1189, наведено према Недомачки (1980) 49.

19 Јовановић 2007, 181.

20 ССЗН, бр. 1749. Овај и остале записе јерусалимских ходочасника у књигама, које су углавном припадале Светим арханђелима, објавила је Недомачки 1980а, 77–95.

и рукописних, као и разних драгоцених премудрих и филозофских. Многе од њих су забатаљене и мољац их је прогризао. Овде су од старине живели Срби и саградио га је Сава, српски чудотворац. А Грци, ненавидећи овај народ, запустили су [манастир]: све приходе узима патријарх, а њима у манастиру ништа не даје“.²¹

Мада је патријарх Пајсије у запису поменуо само поклоњење гробу Господњем, несумњиво је обишао и друга света места у Јерусалиму и његовој близини, бар Сион, Витлејем, Маслинску гору, Јорданску пустињу и манастир Светог Саве Освећеног, што су била обавезна одредишта свих ходочасника. Од јануара, када је вероватно стигао у Јерусалим, до Ускрса, који је те године био 29. марта (по старом календару, као и сви остали датуми које наводимо у овом чланку) имао је довољно времена да обиђе места којима је Христос ходао или која су зрачила библијском ауром светости. Сигурно је у Јерусалиму прославио Ускрс и учествовао у непоновљивом узбуђењу појаве светог пламена на Христовом гробу у ноћи Велике суботе, што је био и циљ сваког ходочасника. По обичајима који су и тада важили, вероватно се сусрео и са годину дана раније (1645) изабраним јерусалимским патријархом, који се такође звао Пајсије.

Вероватно недуго после Ускрса, и пошто је у Светим арханђелима на листу са завршетком пасхалне литургије по Триоду исписао кратку белешку о поклоњењу Господњем гробу, патријарх Пајсије са пратњом пошао је из Јерусалима и тачно после три месеца стигао у Пећ, 28. јуна 1646. године.

Врло је занимљив састав те пратње, па ћемо и о њој нешто рећи. Чиниле су је само три особе: архиђакон Григорије, поп Гаврил и „писац“ Андреја из Јањева, а свакако и неодређен број послуге која се у оваквим записима није помињала. Рецимо и то да када је патријарх Арсеније III двадесетак година касније (1682) полазио у Јерусалим, он је „у служби“ такође имао тројицу сапутника: архиђакон Данила, попа Саву и спахију Вељка, а „у друштву“ још једног егзарха, два попа и двојицу хаџија који су по други пут ишли на Христов гроб; успут су му се придружила два митрополита с пратњом, један духовник, неколико попова и већи број световњака, тако да, како каже патријарх, „би друштва доброг и великог“.²² За разлику од ове велике скупине Арсенијевих сапутника, ходочасничка група патријарха Пајсија била је неупоредиво мања и скромнија.

На његовим многобројним путовањима по пространим областима патријаршије, али и изван њих, Пајсија је обично пратио неки од млађих пећких архиђакон; у његовим позним годинама то је био архиђакон Григорије. Када је завршио *Житије* и *Службу светом цару Урошу*, рукописе ових списа патријарх је однео у Неродимље (у јануару 1642) а у запису на приложеном листу описао је тај пут и нагласио да је тада са њим био архиђакон Григорије (и *тогда при нас(ь) архидіакон(ь) Григоріе*) (Београд, Библиотека Српске патријаршије, бр. 33).²³ Слутимо да је овај архиђакон могао бити један од патријархових придворних („полатара“) који је Пајсију помагао у састављању Службе, о чему писац говори у *Житију* цара Уроша. Три године касније, видели смо, патријарх је свог архиђакон повео на Христов гроб. По повратку из Јерусалима, Пајсије је 1647. године препевезао *Зборник* писара Јова из друге половине XIV века са Теодосијевим *Житијем светог Саве* (сада у Аустријској националној библиотеци у Бечу, cod. slav. 131) и у њему на крају записа поменуо свог архиђакон, али сада као хаџију: *тогда вѣнѣш при нас(ь) архидіакон(ор) Григорію хаџіе*.²⁴ Даља Григоријева судбина није нам позната.

21 Суханов 1870, 162–163.

22 Јовановић 2007, 150–152.

23 Јовановић 2001, 346 (с претходним издањима записа).

24 Јовановић 2001, 346 (с претходним издањима записа).

О другом Пајсијевом пратиоцу на путу у Свету земљу, попу Гаврилу, не знамо ништа, пошто је у патријарховом запису наведен без друге ближе одреднице.

Трећи члан Пајсијеве ходочасничке групе био је Андреја из Јањева, села недалеко од Грачанице, родног места патријарха Пајсеја. Скраћено написану реч крај његовог имена реконструисали смо као „писац“, која је у средњем веку и освиту новог доба првенствено означавала писара, преписивача²⁵ и ређе сликара.²⁶ Одмах ћемо видети да је Андреја заиста био преписивач, у своје време веома хваљен, а уз то и учитељ (даскал) у Јањеву,²⁷ сигурно близак великом књигољупцу Пајсију. Није искључено да је знао грчки, а можда и турски језик, што је патријарху било веома потребно на ходочасничком путу у Палестину.

Из записа једног уништеног или загубљеног *Пролога од марта до септембра*, који је припадао Грачаници, а потом манастиру Свете Тројице (Русиници) код Призрена, сазнаје се доста о овом Андреји, а понешто и о теми којом се овде бавимо.²⁸ Захваљујући записима у тој књизи зна се да је њено преписивање наручио и платио новобрдски митрополит Василије 1587. године и приложио је Грачаници, цркви Липљанске митрополије; у наставку записа је накнадно забележена смрт овог владике 1595. године. На другом коричном листу књиге записана је година смрти (1622) писара („списатеља“) овог Пролога, даскала Димитрија,²⁹ а ниже је запис о Андреји што се надовезује на претходни запис, који због његове важности преносимо из Стојановићевог издања: Паки се прѣстави, вѣкъ синѣ емв (тј. Димитрију, Б. Т.) добри раб даскал Лава хаџиа исто име зовом Андреа, воуди емв вѣтна паметь. Фхъ и оуѣн за такова съписателя светни и божественни книгаць! Постнже его концъ съдрѣтнѣи в мѣствѣ Іанѣво мѣсеца юліа .іѣѣ. днѣ въ лѣт(о) ѣ.ѣ.іі. Се бистѣ при патріарсе срѣбскома квр Шаѣвма, многа емв лѣта, велікома оучителю. Писахъ грѣшни Димѣтрофанъ.³⁰

Сада знамо ко је тај Хаџи Лава: преписивач и даскал Андреја из Јањева, ходочасник Христовом гробу с патријархом Пајсијем 1645–1646. године. Видимо, такође, да је био син даскала, одличног преписивача Димитрија, нашег без сумње најбољег писара и илуминатора с краја XVI века, који је 1595. године у Јањеву исписао и украсио *Дечански поменик* у време патријарха Јована и дечанског игумана Атанасија, а старашем проигумана Виктора.³¹ Пре тога је за грачаничког митрополита Василија 1587. преписао поменути *Пролог*, а сигурно је радио и много више него што се сада зна за манастире Дечане, Грачаницу и патријаршко седиште у Пећи. Андреја је од оца наследио место учитеља у Јањеву и преписивачки дар, који је бираним речима похвалио грешни Димитрофан, па је и то разлог да се трага за његовим рукописима, о којима се данас ништа не зна. Андреја се највероватније у непознато време, после повратка из Јерусалима, можда пред смрт (1672) замонашио и добио ново име Лав (веома ретко међу нашим монасима) које су његови савременици изговарали Лава, с придевком Хаџи који је стекао ходочашћем на гроб Господњи.

25 Трифуновић 1974, 225–226.

26 Тодић 2013а, s. v. сликари (назив занимања).

27 Урошевић 1935, 198.

28 Записе је најпре објавио Милојевић 1871, 151, чије је читање исправио Петар Костић (Трпић 1880, 19–21), а најбоље их је објавио Љубомир Стојановић, по препису Ивана Јастребова (ССЗН, бр. 796–797). Овде не коментаришемо остале записе у књизи: о смрти патријарха Максима, будимског епископа Хаџи Кирила и игумана пећког Софронија.

29 ССЗН, бр. 1127.

30 ССЗН, бр. 1128.

31 О овом и другим Димитријевим преписивачким и илуминаторским радовима Ракић 2013, 163–178.

Ова угледна и побожна породица из Јањева дала је и једног митрополита, Викентија Поповића. Био је син баш даскала Андреје, односно Хаџи Лава, замонашио се у Пећкој патријаршији и ту остао уз патријарха Арсенија III. Са њим и са сродницима из Јањева 1690. године је избегао преко Саве и Дунава, и једно време је живео у Сентандреји; 1708. је изабран за будимског епископа, а 1713. за карловачког митрополита; на том положају је остао до смрти (1725), последње три године парализован, веома уважаван због својих првоархијерејских заслуга, благе природе и ктиторских дела.³² Потписивао се Поповић, али врло често и патронимом Хаџилавић; понекад је у потписима додавао и да је „от Јањева“, па су га и савременици називали Јањевцем.³³ Приликом састављања тестаментa (15. децембра 1721), који је потписао као Викентије архієпископъ родомъ Хажлавицъ рѣкою болезною, сетио се лепим прилозима оних места с којима су он и његови преци били блиско повезани – манастира Грачанице, Дечана и Пећке патријаршије, али и Јерусалима, чијим је црквама завештао чак 150 дуката. Сетио се и својих рођака у Сентандреји, брата Лауша, синовца Томе, синовице Анђе и осталих сродника,³⁴ док Јањево и његове цркве није ни поменуо – у њему највероватније више није било православних Срба.

Извори и литература

Веселиновић, 1936 – Р. Веселиновић, *Како је постала српска карловачка архиепископија и митрополија*, Богословље XI/1 (1936) 88–96.

Веселиновић, 1993 – Р. Веселиновић, *Срби у Великом рату 1683–1699*, Историја српског народа, III/1 (ур. Р. Самарџић), Београд: Српска књижевна задруга 1993, 491–574.

Грујић, 1931 – Р. М. Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити у 18. веку*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду 4 (1931) 13–34, 224–240.

Δοσίθεος, 1715 – Δοσίθεος, *Ιστορία περί των Ιεροσολύμοις Πατριарχευσάντων*, εν Βουκουρεστίου 1715.

Expositions.nlr.ru/ex_manus/Serbian_Manuscripts/show.php?i=AC68D7D5-5694-4C38-A4D3-ADAACC5A5047&l=5

Јовановић, 2001 – Т. Јовановић, *Књижевно дело патријарха Пајсеја*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве 2001.

Јовановић, 2007 – *Света земља у српској књижевности од XIII до краја XVIII века*, приредио и на савремени језик пренео Т. Јовановић, Београд: Чигоја штампа 2007.

Коробейников, 1847 – *Путешествие в Иерусалим, Египет и к Синайской горе в 1583 году Трифона Коробейникова*, Москва 1847.

Красић, 1889 – С. Красић, *Писма Вићентија Поповића митрополита српског*, Глас истине VI (1889) 141–142.

Краткий обзор, 1885 – *Краткий обзор собрания рукописей принадлежавшего преосвященному епископу Порфирию, а ныне хранящегося в Императорской публичной библиотеке*, Санкт Петербург 1885.

Леонид архим., 1867 – Леонид архим., *Сербская иноческая община в Палестине*, Чтения в обществе истории и древности российских, кн. III, ч. 3, Москва 1867, 42–65.

32 Руварац 1906, 364; о митрополиту Викентију вид. Руварац 1898, 81–200; Грујић 1931, 13–34, 224–240; Веселиновић 1936, 88–96; Веселиновић 1993, 541–542.

33 Вид. на пример, Красић 1889, 141; Руварац 1898, 163–167, 170, 172; ССЗН, бр. 2280, 2297, 2349, 2376, 2398.

34 Руварац 1898, 193–197.

- Лихачев, 1988 – *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, вып. 2, ч. 1 (ред. Д. С. Лихачев), Ленинград 1988,
- Лопарев, 1889 – Х. М. Лопарев, *Хождение Трифона Коробейникова*, Палестинский сборник, т. IX, вып. 2, Санкт Петербург 1889.
- Милојевић, 1871 – М. С. Милојевић, *Путонис дела Праве (Старе) Србије*, I, Београд 1871.
- Недомачки, 1980 – В. Недомачки, *Манастир Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму – задужбина краља Милутина*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 16 (1980) 25–69.
- Недомачки, 1980а – В. Недомачки, *О српским рукописима у Библиотеци Грчке православне патријаршије у Јерусалиму*, Археографски прилози 2 (1980) 71–118.
- Патријарх Пајсије, 1993 – Патријарх Пајсије, *Сабрани списи*, приредио Т. Јовановић, Београд: Просвета 1993.
- Петковић, 1923 – В. Р. Петковић, *Старине: записи, натписи, листине*, Београд: Народни музеј 1923.
- Поповић, 2021 – Д. Поповић, *Култ и гроб патријарха Пајсија – нова сазнања и тумачења*, Зограф 45 (2021) 187–208.
- Ракић, 2013 – З. Ракић, *Димитрије Даскал – српски писар и шлуминатор друге половине XVI века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 79 (2013) 163–178.
- Руварац, 1898 – Д. Руварац, *Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, Споменик СКА 34 (1898) 81–200.
- Руварац, 1906 – Д. Руварац, *Записи о смрти неких српских архијереја*, Српски Сион XVI (1906) 364.
- Сава, еп. шумадијски, 1996 – Сава еп. шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић 1996,
- Слијепчевић, 1933 – Ђ. Слијепчевић, *Пајсије архиепископ Пећки и патријарх српски као јерарх и књижевни радник*, Богословље 8/2 (1933) 123–144.
- ССЗН – *Стари српски записи и натписи*, књ. I–VI, скупио их и средио Љ. Стојановић, Београд: Српска краљевска академија 1902–1926.
- Суханов, 1870 – *Просквинитарий: Хождение строителя старца Арсения Суханова в 7157 (1649) году во Иерусалим и в прочия святых места, для описания святых мест и греческих церковных чинов*, Казань 1870.
- Тодић, 2013 – Б. Тодић, *Манастир Убожац*, Косовско-метохијски зборник 5 (2013) 67–88.
- Тодић, 2013а – Б. Тодић, *Српски сликари од XIV до XVIII века*, књ. I–II, Нови Сад: Платонеум 2013.
- Трифунковић, 1974 – Ђ. Трифунковић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Вук Караџић 1974.
- Трпић, 1880 – В. Трпић, *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Београд 1880.
- Урошевић, 1935 – А. Урошевић, *Јањево: антропогеографска испитивања*, Гласник Скопског научног друштва XIV (1935) 187–200.

Branislav Todić

**A RECONSTRUCTION OF PATRIARCH PAISIUS'S PILGRIMAGE
TO JERUSALEM**

Patriarch Paisius (1614–1647) was the first leader of the Serbian Orthodox Church after Saint Sava who went on a pilgrimage to the Holy Land. He did so in his old age, two years before his passing. Two engravings on the fresco in the Gračanica monastery record that the patriarch went to Jerusalem in October 1645 and that he returned from there in June 1646. Patriarch Paisius himself left a testimony of his homage to Christ's tomb in a hitherto unpublished text on a torn sheet of the *Prologue* which belonged to the Church of the Holy Archangels in Jerusalem, and which is now kept in the Collection of Bishop Porphyry (Uspensky) in the Russian National Library in St. Petersburg under the signature F.I.644. That inscription reads: "In the year 7154 (=1646) I, the archbishop Paisius, came and bowed down to the holy tomb of the Lord and fulfilled my wish, and with me archdeacon Grigorije, father Gavril and scribe Andrei from Janjevo". On the basis of the scarce information collected from the aforementioned inscriptions and records, the journey of Patriarch Paisius to Jerusalem was reconstructed: he left the seat of the patriarchate in Pec with a small entourage on October 24, 1745, he then traveled to the Holy Land for two or three months, and in Jerusalem remained in the Serbian monastery of the Holy Archangels, which was then (ever since 1623) under the administration of the Jerusalem Patriarchate. He likely visited Jerusalem's holy sites and surroundings, certainly celebrated Easter there (March 29) and soon after that left for Pec, where he arrived on June 28, 1646. Paisius' pilgrimage to Christ's tomb was personal expression of his deep and sincere piety, which he displayed on various occasions as well as in his literary works. The article also identifies the patriarch's companions on the pilgrimage and relays information about them, which was available to the author.